

**БІЛГОРОД-ДНІСТРОВСЬКИЙ ФАХОВИЙ КОЛЕДЖ
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ, БУДІВНИЦТВА ТА КОМП'ЮТЕРНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ**

Циклова суспільно-гуманітарних дисциплін

ЗАТВЕРДЖЕНО

Заступник директора з навчальної роботи

Марина ЗАЙЧЕНКО

08 2023 р.

**СИЛАБУС ДИСЦИПЛІНИ
«Історія Української державності.»
II курс**

**Освітньо-професійний ступінь – фаховий
молодший бакалавр**

**Спеціальність 072 Фінанси, банківська
справа та страхування**

**Освітньо-професійна програма Фінанси,
банківська справа та страхування**

Рік навчання 2-й, семестр IV

Форма навчання денна

Кількість кредитів ЄКТС 2

Мова викладання - українська

Контактна
інформація
викладача
(e-mail)

Посилання на
курс в Google
Classroom

СВІТЛАНА ВАСІЛАШКО
vasil_sv_70@mail.ru

<https://classroom.google.com/u/0/h?hl=ru>

РОЗГЛЯНУТО ТА СХВАЛЕНО
Цикловою комісією суспільно-
гуманітарних дисциплін
Білгород-Дністровського фахового
коледжу природокористування,
будівництва та комп'ютерних технологій
Голова циклової комісії
Світлана ВАСІЛАШКО
(протокол №1 від 30.08. 2023 р.)

ПОГОДЖЕНО
Голова групи кадрового забезпечення
освітньо-професійної програми Фінанси,
банківська справа та страхування
спеціаліст вищої категорії
Світлана КОСТЕНКО
«__» __. 2023 р.

ОПИС ДИСЦИПЛІНИ

Курс «Історія Української державності»

призначений для набуття теоретичних знань та практичних умінь в галузі історичних проблем, що торкаються витоків української нації, зародження та розвитку української державності, процесів розбудови сучасної незалежної України. Спираючись на набуті знання, майбутні фахівці матимуть змогу порівнювати, аналізувати, узагальнювати і критично оцінювати події минулого та сучасності, успішно спілкуватися та взаємодіяти з людьми, аргументовано, на основі історичних фактів, відстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему, формулювати власну думку стосовно різних загальносвітових процесів. Отже, курс «Історія України та культурологія» аналізує провідні тенденції етногенезу (походження) українського народу, його діяльність в усіх сферах суспільного, державно-політичного, соціально-економічного й духовно-культурного життя.

За результатами навчання здобувачі освіти матимуть змогу розуміти, порівнювати, аналізувати, узагальнювати і критично оцінювати історичні події та діяльність осіб; оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з позиції загальнолюдських цінностей; вміти самостійно добувати історичну інформацію за темою, працювати з першоджерелами, літературою; аргументовано на основі історичних фактів відстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему; самостійно готувати виступ на конференцію, вміти диспутовувати, писати наукові студентські роботи; володіти активною громадянською позицією, що ґрунтується на демократичних переконаннях, гуманістичних та етичних цінностях; бути здатним працювати в міжнародному контексті.

МЕТА І ЗАВДАННЯ

Мета навчальної дисципліни полягає у вивченні основних закономірностей державотворчих процесів на етнічних українських землях. Враховуючи необхідність розуміння витоків державності, складного шляху, який здолав український народ в боротьбі за власну державу, специфіку процесів державотворення, навчальна дисципліна спрямована на вивчення історії державотворчих традицій на українських землях, боротьби за збереження, відновлення та здобуття власної держави.

Основними завданнями, що мають бути вирішені в процесі викладання курсу, є:

- комплексне вивчення державотворчих процесів на українських землях;
- аналіз впливу зовнішніх чинників на процес формування української державності;
- розкриття витоків боротьби українського народу за власну державу: прослідкувати причини, мотиви, завдання, рушійні сили, основні етапи боротьби українського народу за власну державу та її наслідки;
- виявлення чинників, які стояли на заваді утвердження української державності;
- розкриття особливостей формування української державності, специфіки геополітичного становища українських земель;

– аналіз перспектив розвитку України як держави на сучасний момент. Вивчення дисципліни має сприяти вихованню патріотичних і морально-етичних переконань фахівця, причетності до тисячолітньої історії українського народу.

РЕЗУЛЬТАТИ НАВЧАННЯ

Знати:

- ✓ хронологічні межі основних періодів історії України, особливості суспільногрозвитку в Україні, чільні постаті політичних, культурних діячів;
- ✓ особливості наукового, технічного, культурного розвитку, визначні наукові досягнення, твори мистецтва, мистецькі напрями в різні періоди історії України;
- ✓ особливості духовного та релігійного життя в українських землях у різні періоди їх історії;
- ✓ географію українських земель, місця, на яких відбувалися значущі події української історії;
- ✓ причинно-наслідкові зв'язки між подіями та суспільними процесами, характерними для українського суспільства у різні періоди його розвитку в минулому;
- ✓ основні поняття, що позначають ті чи інші явища політичного, культурного життя того чи іншого історичного періоду;
- ✓ основні терміни та історичні поняття, визначення;
- ✓ закономірності культурного процесу, культури як специфічного та унікального феномену людства;
- ✓ основні етапи розвитку української культури;
- ✓ тенденції розвитку і взаємозв'язків світової та української культури на сучасному етапі.

Вміти:

- ✓ оцінювати події та діяльність людей в історичному процесі з позиції загальнолюдських цінностей;
- ✓ вміти самостійно добувати історичну інформацію за темою, працювати з першоджерелами, літературою, готувати виступ на конференцію, писати наукові студентські роботи;
- ✓ синтезувати набуті знання у відповідне світосприйняття та високу політичну культуру; – творчо застосовувати набуті знання з історії у повсякденній діяльності, для орієнтації у суспільно-політичному житті, оцінювання суспільних явищ, подій;
- ✓ володіти активною громадянською позицією, що ґрунтується на демократичних переконаннях, гуманістичних та етичних цінностях;
- ✓ самостійно осмислювати закономірності історичного розвитку;
- ✓ бути здатним працювати в міжнародному контексті.
- ✓ Володіти фактичним матеріалом з історії української державності.

СТРУКТУРА КУРСУ

Вид заняття	Теми занять	Результати навчання	Завдання	Години	Оцінюван. (бали)
4 семестр					
Модуль 1					
Лекція 1	Вступ до курсу «Історія Української державності». Стародавня історія України	Знати структуру навчальної дисципліни, тенденції розвитку історії в Україні. Розуміти основні теоретичні положення, важливі вузлові проблеми курсу, загальні закономірності історичного розвитку. Знати як сформувалася людська цивілізація на території України. Послідовність первісного суспільства. Трипільську культуру. Розвиток землеробства і скотарства.	Опрацювати теоретичний матеріал. Перегляд відеоматеріалу. Ознайомитись з презентацією	2	
Лекція 2	Гене́за української державності в епоху середньовіччя: наукова полеміка	Аналізувати закономірності та особливості еволюції державотворення в епоху раннього середньовіччя; виховувати патріотичні і морально-етичні переконання фахівця, відчуття причетності до тисячолітньої історії українського народу.	Опрацювати теоретичний матеріал. Ознайомитись з презентацією	2	
Семінарське заняття №1	Періодизація найдавніших часів. Вирішення вправ по картах та пам'ятках стародавніх часів. Розпізнавання міст Північного Причорномор'я. Державно-політичний устрій Київської держави. Характеристика якісно відмінних етапів історичного розвитку Київської держави.	Засвоїти періодизацію, еволюцію найдавніших людей, орієнтуватися та розпізнавати міста Північного Причорномор'я. Вміти орієнтуватися, розпізнавати на картосхемі той чи інший періоду в Київській державі. Знати правителів їх внутрішню та зовнішню політику.	Питання для обговорення, тести, завдання, презентації. Виконання самостійної роботи (у т.ч. в Classrom)	2	40
Лекція 3	. Монгольська навала на українські землі	Монгольське князівство, монгольська держава, походи Чингізхана, нашествия Батия на Русь	Опрацювати теоретичний матеріал. Ознайомитись з презентацією	2	

Лекція 4	Українські землі під владою Польщі та Литви. (XIV ст. – в першій половині – XVII ст.) (XIV-XVII ст.). Державно-політичний устрій на українських землях в литовсько-польську добу (XIV- I пол. XVII ст.).	Знати Литовську та Польську експансію на українські землі. Орієнтуватися в уніях, їх значенні в історії. персоналії.	Опрацювати теоретичний матеріал. Ознайомитись з презентацією	2	
Лекція 5	Утворення козацької держави. Початок національно-визвольної війни українського народу проти Речі Посполитої	Знати причини виникнення козацтва, звичаї, традиції, культуру. Січі їх роль для козацької держави. Вміти самостійно осмислювати закономірності розвитку козацького періоду державотворення; розуміти державний контекст епохи та знати характерні явища.	Питання для обговорення, тести, завдання, презентації. Виконання самостійної роботи (у т.ч. в Classroom). Підготовка до Модульної контрольної роботи	2	
Лекція 6	Національно-визвольна війна українського народу під проводом Б. Хмельницького	Вміти формувати власну громадську позицію щодо актуальних політичних проблем. Орієнтуватися в історичному просторі. Орієнтуватися в пам'ятках української культури. Знати дати, визначення, персоналії	Опрацювати теоретичний матеріал. Перегляд відеоматеріалу. Ознайомитись з презентацією	2	
Семінарське заняття № 2	Білоцерківський мирний договір. Розгром польського війська під Батогом, бій під Жванцем. Жванецька угода. Українсько-російські зв'язки в роки війни. Переяславська рада 1654 р. «Березневі статті» Б.Хмельницького.	На картосхемі розпізнавати місця битв Б. Хмельницького . Знати причини, хід, наслідки національно-визвольної боротьби.	Питання для обговорення, тести, завдання, презентації. Виконання самостійної роботи (у т.ч. в Classroom)	2	30
Виконання тесту за М-1 (на платформі enk.bkeipr.com)					30
Всього модуль 1				18	100

Модуль 2					
Лекція 7	.Українська національна революція 1917–1921 рр.: відродження української державності	Вміти творчо застосовувати набуті знання з історії української державності у повсякденній діяльності, для орієнтації у суспільно-політичному житті. Розуміти контекст реалізації принципів історизму і об'єктивності в оцінці фактів, явищ, подій та персоналій. Вміти синтезувати набуті знання у відповідне світосприйняття та високу політичну культуру; аналізувати варіанти моделей українського державотворення та їх сильні і слабкі сторони.	Опрацювати теоретичний матеріал. Перегляд відеоматеріалу. Ознайомитись із презентацією	2	
Семінарське заняття № 3	Українська національна революція 1917–1921 рр.: відродження української державності.	<i>Визначити</i> на основі аналізу універсалів УЦР та інших документів періоду революції, зміни в стратегії й тактиці українського державотворення; <i>простежити</i> зміни державного устрою України в період революції та <i>визначити причини</i> цих змін; <i>порівняти</i> : а) програмні засади, внутрішню і зовнішню політику урядів УНР (з часу Центральної Ради і Директорії), Української Держави і ЗУНР; б) національну політику більшовиків та українських держав;	Питання для обговорення, тести, завдання, презентації. Виконання самостійної роботи (у т.ч. в Classroom)	4	20
Лекція 8	Україна у міжвоєнний період (1921 – 1938 рр.): утвердження тоталітарного режиму; спадкоємність традицій боротьби за незалежну українську державу. Становище українських земель у складі Польщі, Румунії, Чехословаччини. Національна політика Польщі, Румунії та Чехословаччини україн. землях	Вміти впроваджувати традиційно-історичні норми поведінки українського народу у сучасну практику державотворення; знати провідних діячів українського державотворення.	Опрацювати теоретичний матеріал. Перегляд відеоматеріалу. Ознайомитись з презентацією	2	

Лекція 9	Україна в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) Суть радянсько-німецьких договорів 1939 р. та їх вплив на долю західноукраїнських земель., . Нацистський «новий порядок» в Україні. Голокост. Причини розгортання, формування, руху Опору, його цілі, форми та методи боротьби.	Знати провідників боротьби українського народу проти іноземних поневолювачів. Орієнтуватися в історичному просторі. Орієнтуватися в пам'ятках української культури. Знати дати, визначення, персоналії	Опрацювати теоретичний матеріал. Перегляд відеоматеріалу. Ознайомитись з презентацією	-	
Семінарське заняття 4	Україна в роки Другої світової війни (1939–1945 рр.) Українське питання в міжнародній політиці напередодні Другої світової війни.. Окупація Червоною армією Галичини, Волині, Північної Буковини, Холмщини, Південної Бессарабії. Політика «радянзації» західних областей України. Масові політичні репресії 1939-1940 р.р. Початок німецько-радянської війни. Бойові дії на радянсько-німецькому фронті у 1941-1942 рр.	<i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> подій Другої світової війни. <i>використовувати карту як джерело інформації характеризувати</i> окупаційний режим («новий порядок»), встановлений Німеччиною і державами-сателітами на окупованих територіях; <i>визначити причини та наслідки</i> розгортання руху Опору на окупованих Німеччиною та державами-сателітами територіях, військово-політичного протистояння основних течій цього руху; <i>висловити обґрунтовані судження:</i> а) про внесок України в перемогу над нацизмом; б) роль і місце українців у військових формуваннях держав Об'єднаних Націй у роки Другої світової війни; в) про руйнівні наслідки для України та Європи Другої світової війни;	Питання для обговорення, тести, завдання, презентації. Виконання самостійної роботи (у т.ч. в Classroom)	4	20
Лекція 10	Опозиційний рух у 60-80-х роках. Новітня русифікація та її наслідки в Україні	<i>встановити хронологічну послідовність і синхронність</i> фактів, що відображають формування постіндустріального суспільства, кризу комуністичних режимів, діяльність українських дисидентів;	Опрацювати теоретичний матеріал. Ознайомитись з презентацією	2	

Лекція 11	Україна на шляху до незалежності (середина 80-х рр. XX ст. – 2022 р.)	<i>встановити причини, результати і наслідки інтеграції України в європейський і світовий економічний простір, її участі в миротворчих акціях і протидії міжнародному тероризму, «Помаранчевої революції», Революції Гідності, агресії Росії проти України;</i>	Опрацювати теоретичний матеріал. Ознайомитись з презентацією	2	
Семінарське заняття 5	Україна на шляху до незалежності (середина 80-х рр. XX ст. – 2022 р.) Державотворчі процеси в незалежній Україні. Повернення кримських татар на батьківщину. Статус Криму. Суспільно-політичне життя. Конституція України. Економіка України в 1991-1998 р.р. та в 1998-2004 р. р. Запровадження гривні. Помаранчева революція. Революція Гідності. Небесна Сотня. Анексія Росією Криму. Агресія Росії проти України 2022р. Російсько-українська війна. Добровольчі батальйони. Волонтерський рух. Реакція світової спільноти.	<i>висловити обґрунтовані судження щодо здобутків і труднощів державного будівництва в Україні, європейського вибору українського суспільства, глобальних проблем і цінностей людського існування в сучасному світі;</i> <i>встановити причини, результати і наслідки інтеграції України в європейський і світовий економічний простір, її участі в миротворчих акціях і протидії міжнародному тероризму, «Помаранчевої революції», Революції Гідності, агресії Росії на півдні та сході України;</i> <i>обстоювати власні судження про здобутки і суперечності проведених за роки незалежності України економічних, соціальних і політичних реформ, зміни у сфері освіти, науки, культури, реалізацію євроінтеграційного курсу;</i> <i>прогнозувати можливості та пропонувати сценарії подолання гострих цивілізаційних і державних військово-політичних конфліктів, загрози міжнародного тероризму та інших глобальних проблем.</i>	Обговорення питань на семінарському занятті Написання модульних тестів	4	30
Виконання тесту за М-2 (на платформі enk.bkeipr.com)					30
Всього за модуль 2				18	100
Разом за семестр				36	100

ПОЛІТИКА ОЦІНЮВАННЯ

Політика щодо де лайнів та перескладання:	Роботи, які здаються із порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчу оцінку. Перескладання модулів відбувається із дозволу викладача за наявності поважних причин.
Політика щодо академічної доброчесності:	Списування під час контрольних робіт та екзаменів заборонені (вт. ч. із використанням мобільних девайсів).
Політика щодо відвідування:	Відвідування занять є обов'язковим. За об'єктивних причин навчання може відбуватись індивідуально (в он-лайн формі за погодженням із завідувачем відділення)

ПОРЯДОК ПЕРЕРАХУНКУ РЕЙТИНГОВИХ ПОКАЗНИКІВ НОРМОВАНОЇ 100-БАЛЬНОЇ ШКАЛИ ОЦІНЮВАННЯ В НАЦІОНАЛЬНУ ШКАЛУ ТА ШКАЛУ ЄКТС

Рейтинг здобувача освіти, бали	Оцінка національна за складання	
	екзаменів, диференційованих заліків	заліків*
90 – 100	Відмінно	Зараховано
74 – 89	Добре	
60 – 73	Задовільно	
00 – 59	Незадовільно	Не зараховано

Таблиця відповідності результатів контролю знань студентів із загальноосвітніх предметів за різними шкалами і критеріями оцінювання

За 12-бальною шкалою	За 4-бальною шкалою	Критерії оцінювання	Рівень компетентності	Оцінка за національною шкалою	
				екзамен	залік
12-10	5 (відмінно)	Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили.	Високий (творчий)	Відмінно	Зараховано
9-8	4 (добре)	Студент вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна	Достатній (конструктивно-варіативний)	Добре	
7		Студент вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці;			

		контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок.			
6-5	3 (задовільно)	Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих.	Середній (репродуктивний)	Задовільно	
4		Студент володіє навчальним матеріалом на рівні, вищому за початковий, значну частину його відтворює на репродуктивному рівні.			
3	2 (незадовільно) достатньо	Студент володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу.	Низький (рецептивно-продуктивний)	Незадовільно	Не зараховано
2		Студент володіє матеріалом на рівні елементарного розпізнання і відтворення окремих фактів, елементів, об'єктів.			
1		Студент не володіє матеріалом			

РЕКОМЕНДОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Основна

1. Бойко О.Д. Історія України. К.: Магістр – S, 2000. 207 с.
2. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX ст. Навч. посібник. К.: Генеза, 1996. 360 с.
3. Залізняк Л. Первісна історія України: Навч. посібник. К.: Вища шк., 1999. – 264 с.
4. Ігор Притуляк. Історія України. Комплексна підготовка до зовнішнього незалежного оцінювання і державної підсумкової атестації / І. Притуляк. – Тернопіль. – 2018-2021 496 с.
5. Кормич Л., Багацький В. Історія України від найдавніших часів до XXI століття. Навч. посібник. – Харків: ООО «Одіссей», 2001. – 480 с.
6. Кульчицький С. В., Мицик Ю. А., Власов В. С. Історія України: довідник для абітурієнтів та учнів загальноосвітніх навчальних закладів / С. В. Кульчицький, Ю. А. Мицик, В. С. Власов. – К. : Літера ЛТД, 2011. – 528 с.
7. Новий довідник: Історія України. – К. : ТОВ «КАЗКА», 2006. – 736 с.
8. Програма зовнішнього незалежного оцінювання з Історії України. Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 03.02.2016 № 77 – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://osvita.ua/doc/files/news/10/1006/history_Ukraine2017.pdf
9. Радченко Л.С. Історія України з найдавніших часів до XX століття. – Частина I. / Радченко Л.С. – Боярка-Ніжин: ВП НУБІП України «Боярський коледж екології і природних ресурсів» – ПП Лисенко М.М., 2015. – 240 с.

10. Світлична В. Історія України. Навч. посібник. – К.: Каравела, 2004. – 408 с.
11. Україна і світ. Історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства: Навч. посібник для вузів / За загал. ред. Б.Д. Лановика. – К.: Генеза, 1994. – 368 с.

Додаткова

1. Алексєєв Ю.М., Кульчицький С.В., Слюсаренко А.Г. Україна на зламі історичних епох (Державотворчий процес 1985-1999 рр.). К.: ЕксОб, 2000. 2095 с.
2. Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловський Р.В. Походження слов'ян. К.: Наук. думка, 1991. 144 с.
3. Беретинський В. Військова організація основних українських державних формувань. К., 1995. 18 с.
4. Бойко Д. Селянство України у другій половині XVI – першій половині XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1963. 175 с.
5. Брайчевський М.Ю. Утвердження християнства на Русі. К.: Наук. думка, 1989. – 296 с.
6. Василенко Г. Велика Скіфія. К.: Знання, 1991.
7. Відейко М. Трипільська цивілізація. К.: Академперіодика, 2003. 184 с.
8. Володарі гетьманської булави. К.: Варта, 1995. 560 с.
9. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. К.: Вища шк., 1994. 539 с.
10. Грушевський М. Історія України-Руси. В 11 т., 12 кн. К.: Наук. думка, 1991.
11. Гунчак Т. Україна: нариси політичної історії. Перша половина XX століття. – К.: Либідь, 1993. – 287 с.
12. Іванова Л.Г., Іванченко Р.П. Громадівський рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: проблеми, ідеологія. К.: МІЛП, 1999. 128 с.
13. Ісаєвич Я.Д., Братства та їх роль у розвитку української культури XVI – XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1996. 251 с.
14. Історія українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатівич, З. Стефанов, О. Думін, С. Шрамченко. У 3-х Ч. Львів: Видання Івана Тиктора, 1993. – Ч. 1. – 288 с.
15. Історія українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатівич, З. Стефанов, О. Думін, С. Шрамченко. У 3-х Ч. Львів: Видання Івана Тиктора, 1993. – Ч. 2, 3. 575 с.
16. Історія України в особах IX – XVIII ст. – К.: Україна, 1993. – 396 с.
17. Історія України в особах XIX – XX ст. – К.: Україна, 1995. – 479 с.
18. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності. – Львів: Світ, 1995. 246 с.
19. Мицик Ю. Джерела з історії національно-визвольної війни українського народу середини XVII століття. – Дніпропетровськ: Дніпро, 1996. 262 с.
20. Павко А.І. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX – початок XX століття; зародження, еволюція, діяльність, історична доля. – К.: Знання, 2001. 112 с.
21. Петров В. Походження українського народу. К.: Фенікс, 1992. 192 с.
30. Полонська-Василенко Н. Історія України. У 2-х т. – Т. 1. 675 с.; Т. 2.

608 с. К.: Либідь, 1995.

22. Реєнт О. Павло Скоропадський. – К.: Альтернативи, 2003. 304 с.

Інформаційні ресурси

1. Ізборник. Історія України IX-XVIII ст. www.litopys.org.ua Інститут археології НАН України. www.iananu.kiev.ua
2. Інститут історії України. www.history.org.ua
3. Історична правда. www.istpravda.com.ua/tags/tag_історія+України/
4. Лікбез – Історичний фронт. likbez.org.ua/ Національна бібліотека імені В.І.Вернадського. www.nbuv.gov.ua
5. Національна бібліотека імені Ярослава Мудрого. www.nplu.org.ua
6. Світ історії України. www.ukrainehistory.narod.ru/